

Η ιεροτελεστία της ανατροπής

Το έργο της Λήδας Παπακωνσταντίνου συγκαταλέγεται στις πλέον πρωτοποριακές και ρηξικέλευθες προτάσεις που εκδηλώθηκαν σε ευρωπαϊκό επίπεδο κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 και είχαν ως στόχο την ριζοσπαστικοποίηση των καλλιτεχνικών εκφραστικών μέσων, με επίκεντρο την περφόρμανς και πεδίο δράσης το ανθρώπινο σώμα. Ήδη από την εποχή των σπουδών της στο Maidstone School of Art του Kent Institute of Arts and Design, από το 1966 μέχρι το 1971, η Λήδα Παπακωνσταντίνου επικεντρώνεται με συνέπεια στη διερεύνηση, αποδόμηση και εναλλακτική θεώρηση βασικών διαστάσεων της έμφυλης ταυτότητας όπως είναι η επιθυμία, η θρησκευτικότητα και η σεξουαλικότητα. Αγέρωχη, ασυμβίβαστη και προσηλωμένη στο έργο της, η Λήδα Παπακωνσταντίνου διαγράφει μία συναρπαστική δημιουργική πορεία στην ιστορία της σύγχρονης τέχνης, κατορθώνοντας να συνθέσει διαλεκτικά την αυτοαναφορικότητα του καλλιτεχνικού υποκειμένου με τη διάχυση στο κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο. Η τελετουργική διεκδίκηση του αισθησιασμού συνοψίζει την αντίληψή της για την αποδοχή της μοναδικότητας που εμπερικλείει η συνθήκη του προσώπου.

Σ' ένα από τα πρώτα έργα της, το *Votive* [a profoundly religious comment of unspecified dogma] του 1969, το σχήμα του σταυρού δομεί την τελετουργική σχεδίαση του γυμνού γυναικείου σώματος από τον άνδρα που επιτελεί την πράξη της σήμανσης. Το ίδιο σχήμα ανακαλείται στον τεμαχισμό του καρπού στη συνέχεια. Τα δρώντα πρόσωπα εκτελώντας τις απολύτως απαραίτητες, συμβολικά φορτισμένες, κινήσεις και χειρονομίες, υπαινίσσονται την υλική και ποιητική διάσταση της ερωτικής πράξης, τη γονιμότητα και την καρποφορία. Συνολικά, οι video-performances εκείνης της περιόδου διακρίνονται για την τολμηρή και συνάμα βαθιά αξιοπρεπή μεταχείριση του σώματος με ήπια αλληγορικά μέσα, την αντιμετώπισή του ως ενός εξ υπαρχής καθαγιασμένου πεδίου και για την ρηξικέλευθη εικαστική ερμηνεία των έμφυλων σχέσεων.

Ένα πλέγμα σχέσεων που διατρέχει το έργο της Λήδας Παπακωνσταντίνου είναι η επ-ένδυση της μνήμης του τόπου και του ανθρώπινου σώματος σε συνάρτηση με την υφή των υλικών. Ιδιαίτεροι τόποι που λόγω της φύσης και της λειτουργίας τους προϋποθέτουν συγκεκριμένους όρους εισόδου και διέλευσης την απασχόλησαν διεξοδικά στο έργο «Εις το Όνομα», μία παραγωγή του Κέντρου

Σύγχρονης Τέχνης της Θεσσαλονίκης που παρουσιάστηκε στην πρώτη Μπιενάλε Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης «Ετεροτοπίες» στην οποία η Λήδα Παπακωνσταντίνου συμμετείχε ως τιμώμενη καλλιτέχνης το 2007. Τα κοιμητήρια των αλλοεθνών και των μη ορθόδοξων στη Θεσσαλονίκη καθώς και οι υποβαθμισμένες και επικίνδυνες γειτονιές στο κέντρο της Αθήνας όπου ζουν και εργάζονται κυρίως μετανάστες επιλέχτηκαν ως τόποι εξέλιξης των επιτελεστικών πράξεων που σχεδίασε και υλοποίησε η Λήδα Παπακωνσταντίνου. Τόποι νεκρών και ζώντων στους οποίους επιχείρησε μία εκ νέου διάβαση και συναισθηματική επανουκείωση, μία τελετουργική εγκόλπωση της εξορισμένης και απωθημένης μνήμης που ενσωματώνουν. Κοινό σημείο αναφοράς είναι η τιμή στο πρόσωπο του ξένου, του περιθωριακού, του απόκληρου και του λησμονημένου, μια τιμή που γίνεται απτική επαφή και εξατομικευμένη αφιερωματική πράξη με την εναπόθεση προσωπικών αντικειμένων και ρούχων στον τόπο ταφής.

Το φορεμένο ρούχο, το ένδυμα και η μνήμη του σώματος που εμπερικλείει, κατέχουν σημαντική θέση στο έργο της, ορατή και στο «Εις το Όνομα». Οι χρήσεις και οι μεταμορφώσεις στις οποίες υποβάλλει το αντικείμενο ένδυσης, το καθιστούν ένα εύπλαστο μέσο γλυπτικής ή αρχιτεκτονικής σύνθεσης: από δέρμα, κάλυμμα, ασπίδα προστασίας, στολή, ρόλος και μεταμφίεση, μέχρι και κατοικημένο περιβάλλον, αποτελεί ένα σταθερό μνημονικό τόπο και στοιχείο έμφυλου προσδιορισμού τόσο στις πρώτες performances όσο και στις μεταγενέστερες τριοδιάστατες κατασκευές, τα κολάζ και τις γλυπτές συνθέσεις της. Η διερεύνηση των γλυπτικών και εννοιολογικών διαστάσεων τυχαίων ευρημάτων που περιουλλέγει και ταξινομεί με συστηματικότητα, σε συνάρτηση με τους πειραματισμούς πάνω στη συμπεριφορά, την υφή και το αποτύπωμα διάφορων φυσικών υλών (καρπών, φυλλωμάτων, ξύλων, κ.α.) εδράζονται στη γνώριμη επιθυμία του αυθεντικού καλλιτέχνη να περιγράψει εκ νέου τον κόσμο.

Εκτός από την ανάδειξη των απτικών αξιών της ύλης, ο ίδιος ο χώρος αποτελεί συστατικό στοιχείο τόσο της σύλληψης όσο και της λειτουργίας του καλλιτεχνικού έργου, σύμφωνα με την αντίληψη της Λήδας Παπακωνσταντίνου. Η προβολή των βιντεοσκοπημένων performances που συνθέτουν την ενότητα «Εις το Όνομα» σε πλωτές οθόνες στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης με τις εικόνες να πάλλονται άυλες και ζώσες πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας δεν αποτελεί απλώς μία τολμηρή και απρόσμενη επέμβαση - εγκατάσταση στο φυσικό περιβάλλον - ερμηνεύεται μάλλον ως πρόθεση επαν-επένδυσης της μνήμης του τόπου και επανεγγραφής των λησμονημένων αφηγήσεων στην καρδιά της πόλης, στο

συμβολικό και πραγματικό κόμβο των ιστορικών μετακινήσεων των πληθυσμών, των αφίξεων και των αναχωρήσεων που χάραξαν τη φυσιογνωμία της διαχρονικά, εκεί όπου τα διερχόμενα σώματα ενώνουν ακόμη τα ίχνη τους. Η ισχυρή σωματική παρουσία της ίδιας της εικαστικού εγγράφεται οργανικά, συνθέτει, ορίζει, συστήνει και ανανοηματοδοτεί το χώρο με τις τελετουργικές διαδρομές της. Εκεί βρίσκεται ίσως και το κλειδί της καθλωτικής εμπειρίας που συνιστά η συμμετοχή ή απλώς η παρακολούθηση μιας performance της Λήδας Παπακωνσταντίνου. Η κινηματογραφημένη εκδοχή των performances στην οποία ασκήθηκε εξ αρχής επιτρέπει την εξατομίκευση της αισθητικής εμπειρίας – συνάντησης με το έργο σε χρόνο και τόπο που ποικίλει και διαφοροποιείται κάθε φορά χωρίς να αλλοιώνει την ισχύ του βιώματος.

Ένα από τα σημαντικότερα έργα συνολικής παρέμβασης στο χώρο είναι η εγκατάσταση «Για Πάντα» που πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2009 στο παλιό ελαιουργείο-σαπωνοποιείο Κανελλοπούλου, στο πλαίσιο των Αισχυλείων του Δήμου Ελευσίνας. Σε μία τεράστια έκταση που καταλαμβάνουν σήμερα οι ερειπωμένοι σκελετοί του παλιού εργοστασίου η Λήδα Παπακωνσταντίνου μορφοποίησε εικαστικά τους όρους μιας βιωματικής διαδρομής με θέμα τη συγκρότηση της γυναικείας υποκειμενικότητας και βασικούς σταθμούς την παιδική ηλικία, τη νεότητα, τη διάρρηξη των δεσμών μητέρας – κόρης, τη σεξουαλική ωρίμανση και την επανα-συμφιλίωση με το μητρικό σώμα. Πρόκειται για μία τελετουργική οριοθέτηση του φύλου που διέρχεται μέσα από επιτρεπτούς και απαγορευμένους χώρους, σημεία στα οποία κυριαρχεί η ορατότητα και η ηθελημένη απόκρυψη, η απουσία, το ίχνος και η σκιά - υπόμνηση της ανθρώπινης παρουσίας και πραγματοποιείται με μία σειρά βιντεοσκοπημένων περφόρμανς. Οι υπερφωτισμένες, οι υποφωτισμένες και οι σκοτεινές περιοχές της εγκατάστασης στην Ελευσίνα λειτουργούν ως δομικά στοιχεία του έργου, διότι ενεργοποιούν τους αντιληπτικούς μηχανισμούς του δέκτη σε μια βιωματική ταύτιση με αρχέγονες επιθυμίες και φόβους. Οι θεατές - περιπατητές αντιδρούν με διαφορετικό τρόπο στα αισθητηριακά ερεθίσματα που δέχονται κατά τη διαδρομή του στο χώρο, όταν έρχονται αντιμέτωποι με τις απρόσκλητες αναδύσεις του ασυνειδήτου.

Η Παπακωνσταντίνου αφομοιώνει και διυλίζει τα συστατικά εκείνα που είναι απολύτως απαραίτητα για τη δόμηση της αναπαράστασης στην καλλιτεχνική πράξη: το φως, το χρώμα και τους ήχους, την υφή, την οσμή, την εμπειρία και το συναίσθημα που εμπερικλείει η μνήμη του ίδιου του σώματος. Η παρουσία, η πλησμονή και η έλλειψή των προηγούμενων καθοδηγούν τη διαδρομή του καθενός

μας, χωρίς ορατά σημεία αγκίστρωσης σε αφηγημένα συμβάντα. Στις καταστατικές προθέσεις του έργου της συγκαταλέγεται η ανασήμανση του εννοιολογικού φορτίου της «ιερότητας». Αν συνενώσει κανείς με αυθαίρετο τρόπο ασύνδετα μεταξύ τους έργα σε μία διαδρομή πενήντα ετών, καταλήγει στη διαπίστωση ότι για τη Λήδα Παπακωνσταντίνου η σφαίρα του ιερού και του ερωτικού ορίζει μια απολύτως προσωπική, αιρετική και συνεπή μυθολογία όπου συνέχονται οι ποικίλες εκφάνσεις του βίου. Το έργο της μπορεί να διαβαστεί ως ένα συγκλονιστικό αφήγημα με τις ρήξεις, τις περιπέτειες και τις σταθερές που χαρακτηρίζουν μία αυθεντική δημιουργία.

Συραγώ Τσιάρα